

ПРАВА ЛЮДСТВА ЯК ПРАВА ТРЕТЬОГО ПОКОЛІННЯ: ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ

Магновський І. Й., Шевчук В. В., Березовенко Л. С.

Стаття присвячена висвітленню третього покоління прав людства, зокрема таких прав як на мир, здорове довкілля та сталий розвиток, ураховуючи реалії та виклики сучасності. Зауважується, що третє покоління прав людини є потрібним для ефективнішої охорони й захисту прав першого та другого покоління, маючи власну цінність для особи та держави, а також для збереження міжнародного правопорядку. Указується на співзалежність миру, здорового довкілля та сталого розвитку, що є однією із підстав визнання їх правами людства. Підкреслено характерні ознаки третього покоління прав людини, а саме, перша - засвідчує співзалежність прав та основоположних свобод людини від прав третього покоління; друга - передбачає неможливість їх реального забезпечення для особи без гарантування їх реалізації для усіх; третя - указує на екстериторіальність, оскільки практика екстериторіального застосування права постає поширеним явищем у сучасному глобалізованому світі. Звернено увагу на сучасний підхід до розуміння права на мир, який заснований на взаємозв'язку права на життя і прав людини, миру і розвитку, поняття людської гідності, ролі жінок у відбудові миру й важливості запобігання збройних конфліктів. Відображено ключову роль кліматичних змін природних умов планетарного масштабу щодо забезпечення права людства на здорове довкілля. Акцентовується, що характеристика прав та свобод людини органічно доповнюється таким вагомим фактором, як сталим розвитком суспільства. Подається характеристика міжнародно-правових актів - конвенцій, угод тощо, присвячених правам третього покоління людства. Констатується складність та багатоконпонентність третього покоління прав людини, посеред яких належне місце займають такі права як на мир, здорове довкілля та сталий розвиток, в основі котрих закладені солідарний, колективний принципи. Аргументується інтернаціональний, універсальний, взаємообумовлюючий та взаємозалежний характер третього покоління прав людини, оскільки визнання та дотримання права людства на мир, що забезпечує у цілому право на життя як таке, є ключовим, базовим, фундаментальним, оскільки без нього в глобальному контексті втрачається сутність усіх інших

прав. Натомість забезпечення здорового довкілля є якісним показником здоров'я та життя людства. Своєю чергою сталий розвиток, який включає у себе всі необхідні соціально-економічні компоненти й різноманітні види діяльності суспільства, сприятиме ефективній динаміці покращення життя людства.

Ключові слова: права людства, третє покоління прав людини, право на мир, право на здорове довкілля, право на сталий розвиток.

Mahnovskiy I. Y., Shevchuk V. V., Berezovenko L. S. Human rights as the rights of the third generation: modern challenges

The article is devoted to the coverage of the third generation of human rights, in particular such rights as peace, a healthy environment and sustainable development, taking into account the realities and challenges of today. It is noted that the third generation of human rights is necessary for more effective protection and protection of the rights of the first and second generations, having its own value for the individual and the state, as well as for the preservation of the international legal order. The interdependence of peace, a healthy environment and sustainable development is indicated, which is one of the reasons for recognizing them as human rights. The characteristic features of the third generation of human rights are emphasized, namely, the first one - attests to the interdependence of human rights and fundamental freedoms from the rights of the third generation; the second - implies the impossibility of their real provision for an individual without guaranteeing their implementation for everyone; the third - indicates extraterritoriality, since the practice of extraterritorial application of law is becoming a common phenomenon in the modern globalized world. Attention is drawn to the modern approach to the understanding of the right to peace, which is based on the relationship between the right to life and human rights, peace and development, the concept of human dignity, the role of women in peacebuilding, and the importance of preventing armed conflicts. The key role of climatic changes in natural conditions on a planetary scale in ensuring humanity's right to a healthy environment is reflected. It is emphasized that the characteristics of human rights and freedoms are

organically complemented by such an important factor as the sustainable development of society. The description of international legal acts - conventions, agreements, etc., dedicated to the rights of the third generation of humanity is presented. The complexity and multi-component nature of the third generation of human rights is noted, among which such rights as peace, a healthy environment and sustainable development, which are based on solidary and collective principles, take their proper place. The international, universal, mutually determining and interdependent character of the third generation of human rights is argued, since the recognition and observance of the human right to peace, which ensures the right to life as such, is key, basic, fundamental, since without it in the global context the essence of all others is lost. Instead, the provision of a healthy environment is a qualitative indicator of human health and life. In turn, sustainable development, which includes all the necessary socio-economic components and various types of society's activities, will contribute to the effective dynamics of improving the lives of mankind.

Key words: *human rights, the third generation of human rights, the right to peace, the right to a healthy environment, the right to sustainable development.*

На сьогодні, у зв'язку із кризовими глобалізаційними процесами у світовій політиці загалом та європейській - зокрема, складність та суперечливість яких не обійшла й Україну, як ніколи постало питання прав людства, а саме, право на мир, право на безпечне навколишнє середовище, право на сталий розвиток, котрі традиційно відносяться до третього покоління.

Виходячи із теперішніх умов розвитку різносторонніх відносин між державами, народами, людством, у межах планетарного масштабу існує нагальна потреба в новітніх підходах вивчення відповідних тенденцій подальшого забезпечення дотримання вищезначених прав третього покоління, породжуючи тим самим актуальність даної тематики, її доцільність та перспективність дослідження.

Належний внесок у вивченні характеристик поколінь прав людини, які є визначальними для осмислення змісту забезпечення життєдіяльності та розвитку людської спільноти у вітчизняній науці, зробили такі вчені як: Ю. М. Бисага, Ю. П. Битяк, Т. М. Заворотченко, І. Б. Іванків, М. І. Козюбра, А. М. Колодій, О. Г. Кушніренко, Є. О. Львова, А. Ю. Олійник, Н. М. Оніщенко, П. М. Рабінович, О. В. Скрипнюк, Т. М. Слінько, Ю. С. Шемшученко та ряд інших, напрацювання котрих містить корисний за обсягом фактичний матеріал і спонукає

до подальших правових досліджень практичного розв'язання проблем зазначеної тематики.

Тому метою і завданням даної статті є зосередження уваги на правових аспектах забезпечення прав людства третього покоління, виходячи з реалій сучасності.

Стосовно класифікації прав людини, варто нагадати, що у юридичній науці вона поділяється на три покоління (звісно, теперішній час свідчить про завершення формування четвертого), яка була запроваджена К. Васаком. Указаний поділ відповідав принципу Французької революції 1789 року - «Свобода, рівність, братерство» (з франц. - *liberté, égalité, fraternité*). У зв'язку з цим К. Васак запропонував поділяти права людини на покоління на підставі критерію черговості отримання ними захисту в національному та міжнародному праві. Так, перше покоління прав становлять особисті та політичні права, які засновані на принципі свободи, друге покоління - економічні, соціальні й культурні права, засновані на рівності, а третє покоління т.зв. солідарних прав спираються на принцип братерства чи солідарності. Права, що належать до третього покоління, вважалися такими, що мають солідарний характер, на відміну від прав першого і другого покоління, які мають індивідуальний вимір. Поділ і виокремлення прав третього покоління, на думку К. Васака, були спробою відповіді на феномен глобальної співзалежності [1].

Указані права потрібні для ефективнішої охорони та захисту прав першого та другого покоління, проте також мають власну цінність для особи та держави, а також для збереження міжнародного правопорядку. Загальним обов'язком держав, які декларують повагу до прав людини, є не тільки утримання від їх порушення, а й позитивні дії у сфері їх охорони через забезпечення юридичних, ідеологічних, матеріальних та інших гарантій реального здійснення прав і свобод людини. Щодо прав третього покоління, то їх не можна чітко окреслити як позитивні чи негативні, оскільки для їх забезпечення держави повинні не тільки утримуватися від порушень, а й вчиняти активні дії для охорони і дотримання [2, с. 54].

Дослідження прав людини третього покоління є достатньо складним завданням, оскільки не існує консенсусу ані щодо каталогу цих прав, ані щодо їх суб'єкта. Більш того, чимало дослідників називають їх радше напрямками розвитку, *sui generis* «парасольковим концептом» для захисту прав людини [3, с. 254].

Зі свого боку, як підмічає М. І. Козюбра, права третього покоління перебувають на етапі становлення, що відбувається завдяки глибшому самоусвідомленню людьми своєї людської сутності й людської гідності [4, с. 57].

Ф. Аллотт справедливо звертає увагу на те, що протягом століть людство поступово усвідомлювало себе як цілісність, і лише зараз це усвідомлення стало повним [5, с. 219]. Тепер, коли життя людства на планеті як сукупності є під загрозою, дрібні відмінності між людьми втрачають значення, що створює реальну можливість творення справжньої єдності людства для вирішення цих проблем. Це вирішення буде важливою історичною подією і першим в історії актом людства як суб'єкта історії. Ф. Аллотт пише про те, що почалася універсальна (глобальна) історія, яка стала можливою завдяки тривимірній глобальній революції (реальній, правовій та ідеальній виміри). Він зазначає, що «глобальна правова революція вимагає трансформації теорії міжнародного суспільства» [6, с. 256].

Відтак Р. Фальк описує людство як спільний ґрунт для досягнення цілей глобального демократичного суспільства, де людство може тлумачитися як «цінне джерело колективної ідентичності» [7, с. 200]. При цьому наголошуючи, що людську ідентичність потрібно підтримувати, щоб вона приносила солідарність і співпрацю. За його задумом така ідентичність має ліквідувати конфлікти на ґрунті регіональних, етнічних і національних відмінностей, створюючи риси, які будуть спільними для кожної людини. Р. Фальк говорить також про «право людства» (*law of humanity*) як явище постмодерне, що має асоціюватися із майбутнім, на противагу «міждержавному праву», яке було актуальним в епоху модернізму, але вже відходить у минуле, де називає право людства «пов'язаним із майбутнім, ... більше питанням потенції, ніж історії чи досвіду» [8, с. 14]. Дослідник вважає, що право людства стане відповіддю на несправедливий порядок міждержавного права, адже більшість населення планети не брала реальної участі у його створенні. Суттєвим є також той факт, що суверенні держави, які мають захищати права своїх громадян, не можуть виконати цей обов'язок, адже загрози миру, екології чи економічному розвитку з'являються поза межами їхньої території. Він називає ці екстра-територіальні загрози ерозіями принципу територіальності [8, с. 16]. Загалом, Р. Фальк називає розвиток права людства «складним, багатограним, але незворотнім завданням» [8, с. 21].

І. Б. Іванків зауважує, що права і свободи завжди мали певні характерні ознаки, які чітко встановлювали їхні відмінності. Виділення певних прав в окрему групу має бути виконано на підставі суттєвої відмінності їх від інших прав. Виходячи із твердження, що основними правами третього покоління - для котрих існує правова основа - є право на мир, право на безпечне навколишнє середовище та право на сталий, зрівноважений розвиток, відрізняють їх від інших прав людини (звісно, права третього покоління не обмежуються тільки названими трьома видами прав) [2, с. 54].

До того ж, у міжнародних документах, що стосуються зазначених прав третього покоління, підкреслює І. Б. Іванків, вони описуються як необхідна умова для охорони й захисту основних прав людини. Право на мир визнано першим елементом для побудови ефективної системи охорони прав людини, позаяк воєнний стан природно суперечить можливості забезпечення добра для особи. Без забезпечення права на мир, право людини на життя і його захист стає абсолютно не виконуваним, незалежно від наявності численних міжнародних договорів про захист цивільного населення, визначення правил ведення війни тощо, адже кожна особа, що мешкає у зоні воєнних дій, не може бути впевненою у безпеці та захисті свого життя. З іншого боку, право на безпечне навколишнє середовище є основою для забезпечення гідного життя і функціонування людини, що підтверджується теж у рішеннях Європейського суду з прав людини. Право на сталий, зрівноважений розвиток, як і розвиток *per se*, відіграє ключову роль у створенні стандартів прав людини, які є відповідними для сучасного рівня існування людства, а також досягнення однакового або хоча б наближеного рівня гарантування прав людини в усіх державах. З огляду на зазначене, першою ознакою прав третього покоління, дослідниця указує на співзалежність прав та основоположних свобод людини від прав третього покоління. Маючи на увазі, що ці права є солідарними, нею сформовано другу рису - неможливість їх реального забезпечення для особи без гарантування їх реалізації для всіх. Дане твердження означає, що порушення будь-якого права третього покоління у певному місці тягне за собою порушення прав осіб, на котрих прямо не діяло таке порушення. І третьою рисою, на думку вченої, є екстериторіальність, бо ж практика екстериторіального застосування права стає досить

поширеним явищем у сучасному глобалізованому світі [2, с. 54-55].

Отож, співзалежність сталого розвитку, здорового довкілля та миру є однією із підстав визнання їх правами людства. Посилаючись на рішення Міжнародного суду ООН у справі щодо проєкту Габчиково-Надьямарош, Р. Братспіс описує захист довкілля як життєво важливу частину сучасної доктрини прав людини, називаючи його *condition sine qua non* для багатьох прав [9, с. 42].

Сучасне осмислення миру вдало окреслили К. Г. Фернандес та Д. Пуяна, під яким розуміють холістичну концепцію, котра є ширшою за суто відсутність збройних конфліктів; вона пов'язана з викоріненням структурного насилля, що призводить до економічної та соціальної нерівності, а також з ефективною та недискримінативною повагою до всіх прав людини й розвитку [10, с. 392].

Дослідники права на мир позначають, що викорінення війни, насилля та збройних конфліктів було й залишається політичною та гуманітарною метою глобальної спільноти [11, с. 149].

Ухвалена в 1981 році Організацією африканської єдності (з 2002 року - Африканський союз) *Африканська хартія прав людини і народів* стала першим і наразі єдиним обов'язковим міжнародним документом, який визнає солідарні права народів, зокрема право на мир, розвиток, самовизначення, довкілля тощо, що є втіленням африканської філософії убунту, яка розглядає людину без відриву від спільноти [12, с. 453].

Асоціація держав Південно-Східної Азії (АСЕАН), яка об'єднує десять держав (Філіппіни, Малайзія, Індонезія, Сінгапур, Таїланд, Бруней Даруссалам, В'єтнам, Лаос, М'янма, Камбоджа) 17-18 листопада 2012 р. ухвалила Декларацію прав людини АСЕАН [13]. Так, стаття 38 (Право на мир) даної декларації констатує, що кожна людина та народи АСЕАН мають право користуватися миром (right to enjoy peace) у рамках системи АСЕАН з питань безпеки та стабільності, нейтралітету та свободи, з тим щоб усі права, викладені в цій Декларації, могли бути повністю реалізовані. З цією метою держави - члени АСЕАН повинні продовжувати зміцнювати дружбу і співробітництво з метою сприяння миру, гармонії і стабільності в регіоні» [14].

Сучасний підхід до розуміння права на мир, як зауважують вчені, заснований на взаємозв'язку права на життя і прав людини, миру і розвитку, поняття людської гідності, ролі жінок у відбудові миру й важливості запобігання

збройних конфліктів відповідно до Статуту ООН й інших резолюцій ООН та міжнародного права [11, с. 149-150].

Стосовно забезпечення права людства на здорове довкілля, то ключову роль у даному аспекті займають кліматичні зміни природних умов планетарного масштабу. Із цього приводу Р. Братспіс зазначає, що зміна клімату все більше перешкоджає реалізації фундаментальних, міжнародно-визнаних прав людини, у тому числі права на життя, на здоров'я, на культуру, на їжу, на самовизначення, на власність та на розвиток. Ця тенденція буде продовжуватися. Найбідніші та найуразливіші постраждають найперше і, можливо, найбільше, але вкінцевому підсумку криза торкнеться всіх нас [9, с. 34].

Як наголошують дослідники, визнання екологічних прав людини є тривалим і складним процесом, тому що вимагає певної зміни підходів до розуміння концепції прав людини [15, с. 67]. У процесі такої трансформації, вказують вчені, важливо брати до уваги те, що однією із ключових особливостей екологічних прав є спрямованість їх захисту не тільки на нинішні, а й на майбутні покоління [15; 16].

Варто наголосити, що право на здорове довкілля зафіксовано у багатьох деклараціях. Перший світовий форум народів, на якому проблеми взаємовідносин «людина і довкілля» опинилися у центрі уваги учасників, відбувся 3 грудня 1968 р., де в ході XXIII сесії Генеральної Асамблеї ООН, окрім іншого, було зосереджено увагу на тому, що: вперше в історії людства з'явилася глобальна екологічна криза; продовження негативних процесів, які відбуваються у довкіллі, загрожує подальшому життю на планеті Земля; усвідомлено вичерпність простору і природних ресурсів [17].

У Декларації з довкілля і розвитку, прийнятій на Конференції ООН «Про довкілля і розвиток» (Декларація Ріо), яку називають Самітом Землі, що відбулася у Ріо-де-Жанейро в червні 1992 року, звернено увагу на необхідність враховувати довкілля у процесі планування розвитку та економічного зростання. Так, визнається належність прав на розвиток, яке включає право на здорове довкілля, різним поколінням людства, а саме у Принципі 3-му вказується, що «право на розвиток має бути реалізоване так, щоб задовольнити потреби у розвитку і охороні довкілля існуючого і майбутніх поколінь». Відповідно до Принципу 10-го Декларації Ріо - право на здорове довкілля містить такі компоненти: право на здорове, чисте і екологічно збалансоване

довкілля; право на достовірну інформацію про стан довкілля; право на відшкодування шкоди, заподіяної здоров'ю або майну людини екологічними правопорушеннями. Указаний принцип відіграв важливу роль у розвитку взаємозв'язку між правами людини та питаннями довкілля [15, с. 69].

І. Б. Іванків відзначає важливу рису Декларації Ріо, яка передбачає поєднання права на здорове довкілля і права на зрівноважений розвиток. Так, Принцип 4 містить положення, де для досягнення зрівноваженого розвитку захист довкілля повинен становити невід'ємну частину процесу розвитку і не може розглядатися у відриві від нього. Указані положення є надзвичайно важливими саме тому, що права третього покоління нерозривно пов'язані між собою і становлять основу для реалізації індивідуальних прав. Далі одним із найбільш важливих принципів Декларації Ріо є Принцип 25, який говорить, що мир, розвиток і охорона довкілля співзалежні та нероздільні. Це положення дає додатковий аргумент для об'єднання права на мир, права на здорове довкілля і права на зрівноважений розвиток в окрему групу прав, адресатом яких може бути людство. Зрештою звітує авторка, визнання їх співзалежності також є необхідним кроком для подальшого розвитку правового регулювання у цій сфері [18].

Відтак підписання Паризької угоди у 2015 році ознаменувало глобальне об'єднання зусиль у боротьбі проти зміни клімату та негативних наслідків, що вона несе. Людство як бенефіціар цих зусиль згадується прямо у преамбулі: «...зміна клімату є спільною проблемою людства (humankind). Сторонам, вдаючись до дій щодо вирішення проблеми зміни клімату, слід поважати, заохочувати і брати до уваги свої відповідні зобов'язання щодо прав людини, права на здоров'я, прав корінних народів, місцевих громад, мігрантів, дітей, осіб з обмеженими можливостями, осіб, які знаходяться у вразливих обставинах, та права на розвиток, а також гендерної рівності, розширення можливостей для жінок і справедливості між поколіннями» [19].

Доречним та вкрай важливим є те, враховуючи конституційно-правову практику зарубіжних держав, що у статті 50 Конституції України як Основного Закону констатовано: «Кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація

ніким не може бути засекречена» [20]. Указані позиції передбачені загалом і в Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 року [21].

На сьогодні, як повідомляє, І. В. Братко, характеристика прав та свобод людини органічно доповнюється таким вагомим фактором, як сталим розвитком суспільства. Загальнови́знано, що досягнення сталого розвитку неможливе без вирішення соціальних проблем, які безпосередньо пов'язані з людиною, її інтересами, свободами та потребами. Тому, підкреслює авторка, закономірною є цікавість дослідників до поняття «сталий розвиток», що широко використовується у документах ООН, міжнародних недержавних організаціях, дослідженнях економістів, соціологів, правників [22, с. 89]. Водночас дослідниця заявляє, що поняття «права людини» у контексті сталого розвитку детально розробляється, а його зміст розширюється та набуває різного забарвлення. Так, у рамках діяльності міжнародних організацій у сфері розвитку до всіх компонентів сталого розвитку широко застосовуються такі похідні поняття, як «людський розвиток», «людський вимір», «показники людського розвитку», що нерозривно пов'язані з правами людини [22, с. 91]. При цьому вона виділяє три базові компоненти сталого розвитку, що розширюють уявлення про права людини, а саме: 1) добробут як реалізація права на гідне життя, доступ до благ, природних ресурсів та сприятливе довкілля; 2) забезпечення прав та свобод людини у всіх сферах життєдіяльності; 3) досягнення соціальної справедливості. Норми та принципи міжнародного права, що визначають права людини, застосовуються до всіх трьох компонентів сталого розвитку та до всієї системи взаємозв'язків між екологічним, економічним та соціальним компонентами розвитку кожної країни та міжнародної спільноти загалом [22, с. 92-93].

На думку О. В. Задорожного, у міжнародному праві не існує єдиної думки з приводу сталого розвитку: автори називають його парадигмою, концепцією, інструментом тощо [23, с. 111].

Майже всі дослідники при визначенні поняття «сталий розвиток» посилаються на підготовлену у 1983-1986 рр. та схвалену резолюцією Генеральної Асамблеї ООН доповідь «Наше спільне майбутнє», яка була оприлюднена головою Міжнародної комісії з навколишнього середовища і розвитку, колишнім прем'єр-міністром Норвегії Гро Гарлем Брундтланд. Відповідно до тексту

зазначеної доповіді «сталій розвиток визначається як розвиток, який задовольняє потреби нинішнього покоління без завдання шкоди здатності майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби» [24].

Нобелівський лауреат у галузі економіки А. Сен розглядає розвиток як свободу: «Розвиток можна розглядати як процес розширення дійсних свобод, котрими користуються люди. Зосередження уваги на свободах людини суперечить більш вузьким поглядам на розвиток, таким як ототожнення розвитку із зростанням валового національного продукту або зростанням доходів громадян, індустріалізацією, технічним прогресом або соціальною модернізацією. Розуміння розвитку в умовах розширення основних свобод людини привертає увагу до тих цілей, які роблять розвиток важливим, а не суто до певних засобів, які, зокрема, відіграють помітну роль у процесі. На цім людський розвиток необхідний для реалізації прав людини, а права людини необхідні для повного людського розвитку» [25, с. 3].

Погляд на права людини з перспективи людського розвитку і навпаки, як резюмує Р. Шарфенберг, а також політика, яка ґрунтується на цій перспективі, вимагає не тільки відповідного закріплення у законодавстві на державному рівні, а й створення відповідних установ і сприятливих умов [26, с. 5].

Окремі дослідники вважають, що право на розвиток, хоча й не назване, але було передбачене ще Загальною декларацією прав людини у статті 28, яка завбачує право кожної людини на соціальний і міжнародний порядок, за якого права і свободи, викладені в цій Декларації, можуть бути повністю здійснені [27, с. 13].

Також право на розвиток було визнане невідчужуваним правом людини у статті 1 Декларації про право на розвиток, прийнятій Генеральною Асамблеєю ООН 4 грудня 1986 року. Так у ній наведено визначення права на розвиток, а саме: «1. Право на розвиток є невід'ємним правом людини, згідно з яким кожна людина і всі народи мають право брати участь, сприяти та користуватися економічним, соціальним, культурним та політичним розвитком, у якому всі права людини та основні свободи можуть бути повністю реалізованими.

2. Право людини на розвиток також передбачає повну реалізацію права народів на самовизначення, яке включає, згідно з відповідними положеннями обох Міжнародних пактів про права людини, здійснення їх невід'ємного права на повний суверенітет над усіма їхніми природними багатствами та ресурсами» [28].

Африканська хартія прав людини і народів та Протокол до Африканської хартії прав людини і народів щодо прав жінок (прийнята в 1981 році Асамблеєю глав держав та урядів Організації Африканської Єдності (ОАЄ) і набула чинності 1986 році після її ратифікації державами-членами) передбачають право на розвиток. Зокрема стаття 19 Протоколу до Африканської хартії, що визначає право жінок повністю користуватися правом на сталий розвиток. У частині 1 статті 22 Африканської хартії передбачено право на розвиток, а саме: «Усі народи повинні мати право на економічний, соціальний і культурний розвиток з належним урахуванням їхньої свободи, ідентичності та рівного використання загальної спадщини людства». А частина 2 тієї ж статті покладає обов'язок забезпечувати це право на держави, що мають його здійснювати поодиночі або колективно. У статті 24 також наголошується право на розвиток, яка закріплює право на загально задовільне довкілля [29].

У Брундтландському звіті Всесвітньої комісії з питань довкілля і розвитку «Наше спільне майбутнє» (1987 р.), зауважується, що сталий розвиток - це розвиток, який задовольняє потреби теперішнього часу, проте не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби» [30, с. 2].

Ольборзька хартія «Міста Європи на шляху до сталого розвитку» (м. Ольборг, Данія - 1994 р.) визначає зобов'язання із забезпечення сталого розвитку на локальному (місцевому) рівні та наголошує на важливому значенні міст як центрів реалізації цілей сталого розвитку. Як засвідчує О. М. Гончар, європейська спільнота однією із перших відреагувала на глобальні перетворення, прийнявши за основу концепцію сталого розвитку [31, с. 41].

На конференції ООН у Йоганнесбурзі в 2002 році, були прийняті два важливі підсумкові документи «План дій» і «Декларація зі сталого розвитку» (Йоганнесбурзька декларація), яка містить посилання до людства, що є запорукою сталого розвитку (пункт 21): «Ми усвідомлюємо реальність того, що глобальне суспільство має засоби та наділене ресурсами для вирішення проблем подолання бідності та сталого розвитку, що стоять перед усім людством. Разом ми зробимо додаткові кроки для того, щоб ці доступні ресурси були використані на благо людства» [32].

Окрім того, Р. Павоні та Д. Пізеллі зазначають, що саме міжнародне екологічне законодавство є нормативною основою для більшості (можливо,

всіх) цілей сталого розвитку. Дослідники визнають підхід до використання цілей сталого розвитку як механізму міжнародної співпраці, який відіграє значущу роль у просуванні та подальшому уточненні концепції сталого розвитку як (правового) принципу інтеграції [33, с. 17].

Своєю чергою статті 35-37 Декларації прав людини АСЕАН детально описують право на розвиток та обов'язки держав щодо його захисту та забезпечення. Так, стаття 35 свідчить, що право на розвиток є невід'ємним правом людини, завдяки якому кожна людина та народи АСЕАН мають право брати участь, сприяти та отримувати справедливі та сталі вигоди від економічного, соціального, культурного та політичного розвитку. Право на розвиток має реалізовуватися у такий спосіб, щоб справедливо задовольняти потреби в розвитку та довкіллі нинішніх та майбутніх поколінь. Незважаючи на те, що розвиток сприяє і є необхідним для здійснення всіх прав людини, відсутність розвитку не може використовуватися на виправдання порушень міжнародно визнаних прав людини. Стаття 36 зобов'язує держави - члени АСЕАН ухвалювати орієнтовані на людей, ґендерно чутливі програми розвитку, що передбачають захист прав людини, довкілля та поступове зменшення різниці рівнів розвитку держав АСЕАН. Стаття 37 зобов'язує держави - члени АСЕАН до співпраці між собою та за межами спільноти, оскільки сталий розвиток є досяжним лише у разі багатомірного міжнародної співпраці [13].

У пункті 35 Декларації «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» зафіксовано поєднання миру, довкілля, сталого розвитку та права на розвиток як одного з прав людини. Так, сталий розвиток не може бути реалізований без миру та безпеки; і мир, і безпека опиняться під загрозою без сталого розвитку. У новому Порядку денному визнається необхідність створення мирних, справедливих і всеохоплюючих суспільств, які забезпечують рівний доступ до правосуддя і засновані на повазі до прав людини (включаючи право на розвиток), на ефективному верховенстві права та належному управлінні на всіх рівнях, а також на прозорих, ефективних та відповідальних інституціях [34].

Отже, права людства як права третього покоління є вкрай складними та багатокомпонентними, посеред яких належне місце займають такі права як на мир, здорове довкілля та сталий розвиток, в основі котрих закладені солідарний, колективний принципи. Вони відзначаються інтернаціональним, універсальним,

взаємообумовлюючим та взаємозалежним характером, оскільки визнання та дотримання права людства на мир, що забезпечує у цілому право на життя як таке, є ключовим, базовим, фундаментальним, оскільки без нього в глобальному контексті втрачається сутність усіх інших прав. А забезпечення здорового довкілля є якісним показником здоров'я та життя людства. Своєю чергою сталий розвиток, який включає у себе всі необхідні соціально-економічні компоненти й різноманітні види діяльності суспільства, сприятиме ефективній динаміці покращення життя людства. Заради цього міжнародно-правові акти (угоди, декларації тощо), які фіксують права людства і є свого роду міжнародними стандартами, мають бути відображені та конкретизовані в поточному законодавстві (маючи його безперервну та систематичну дію) країн усіх континентів, задля їх становлення і розвитку, виходячи із нагальних життєвих ситуацій та потреб.

Література

1. Vasak K. Les différentes catégories des droits de l'homme in Lapeyre. *Les dimensions universelles des droits de l'homme*. Vol. 1, 1990, 303 p.
2. Іванків І. Б. Відмінні ознаки прав людини третього покоління. *Наукові записки НАУКМА*. 2016. Том 181. Юридичні науки. С. 54-57.
3. Economic, social, and cultural rights: a textbook / ed. by A. Eide, C. Krause, A. Rosas. Dordrecht : Kluwer Academic Publishers, 1995. 506 p.
4. Загальна теорія права : підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. К. : Ваіте, 2016. 391 с.
5. Allott P. Reconstituting humanity-new international law. *European Journal of International Law*. 1992. № 3. P. 219-252.
6. Review Essay Symposium: Philip Allott's *Eunomia* and The Health of Nations Thinking Another World: «This Cannot Be How the World Was Meant to Be»: An event to mark the retirement of Professor Philip Allott, Professor of International Public Law, University of Cambridge, 28-29 May 2004 / *European Journal of International Law*. Volume 16, Issue 2, 1 April 2005. P. 255-297.
7. Falk R. *Achieving Human Rights*. New York: Routledge, 2009. 256 p.
8. Falk R. The World Order Between Interstate Law and the Law of Humanity: The Role of Civil Society Institutions. *The International Legal Theory*. 1995. № 1 (2). URL : https://law.ubalt.edu/centers/cicl/publications/docs/ILT_01_2_1995.pdf
9. Bratspies R. Do We Need a Human Right to a Healthy Environment? / Rebecca Bratspies // Santa

Clara Journal of International Law. vol. 13, no. 1, 2015. P. 31-69.

10. Fernandez C. G. In Pursuit of Broad Agreement in the Future Development of the Declaration on the Right to Peace within the United Nations. *Przegląd Strategiczny*. 2017. № 10. P. 383-405.

11. Perry D. J. The Right to Life in Peace: An Essential Condition for Realizing the Right to Health. *Health and Human Rights*. 2015. № 1. P. 148-158.

12. Winks B. E. A covenant of compassion: African humanism and the rights of solidarity in the African Charter on Human and Peoples' Rights. *African Human Rights Law Journal*. 2011. № 11. P. 447-464.

13. ASEAN Member States. URL: <http://asean.org/asean/asean-member-states/>

14. ASEAN, Human Rights Declaration (AHRD) and the Phnom Penh Statement on the Adoption of the AHRD. 2013. ASEAN Publication/2013 (7. Jul) - ASEAN Human Rights Declaration (AHRD) and Its Translation.pdf. URL: <http://www.asean.org/storage/images/resources/>

15. Кравченко С. М., Андрусевич А. О., Е. Дж. Бонайн. Актуальні проблеми навколишнього середовища. Підручник / під заг. ред. С. М. Кравченко. Львів: Вид. центр ЛНУ, 2002. 336 с.

16. Hiskes R. P. The right to a green future: Human rights, environmentalism, and intergenerational justice. *Human Rights Quarterly*. 2005. № 4. P. 1346-1364.

17. UN General Assembly, Resolution 2398 (XXIII) of 3 December 1968 *Problems of Human Environment*. URL: https://legal.un.org/avl/pdf/ha/dunche/dunche_ph_e.pdf

18. Іванків І. Б. Права людства: стан та перспективи їх забезпечення : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія». Київ, 2019. 214 с.

19. Паризька угода, ООН; від 12.12.2015. Угоду ратифіковано Законом № 1469-VIII від 14.07.2016. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_l61#Text

20. Конституція України: прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

21. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 41. Ст. 546. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>

22. Братко І. В. Права людини у контексті сталого розвитку. *Європейські та міжнародні підходи до захисту прав людини* : матер. регіон. наук.-практ. конф., 7 квіт. 2017 р. / за заг. ред. І.А. Грицяка; редкол.: І.А. Грицяк, І.Ю. Слюсаренко, А.Ю. Наши-

нець-Наумова. К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2017. С. 89-94.

23. Задорожний О. В. Міжнародне право навколишнього середовища : підручник для ВНЗ / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т міжнар. відносин. Київ : Видавничий дім «Промінь», 2010. 510 с.

24. Report of the World Commission on Environment and Development our Common Future 1987 UN Doc/A/42/47 (1987). URL: <http://haditat.igc.org/open-gates/wced-ocf.htm>

25. Sen A. Development as freedom / Amartya Sen. Oxford: Oxford University Press, 2001. 384 p. URL: <https://global.oup.com/academic/product/development-as-freedom-9780192893307?>

26. Szarfenberg R. Prawo do rozwoju / 2004. URL: <http://rszarf.ips.uw.edu.pl/pdf/pdr.pdf>

27. Turk D. The Right to Development, from Lege Ferenda to Lex Lata. *SIM Newsletter*. 1985. № 10. P. 13-27.

28. Декларація про право на розвиток : прийнята Генеральною Асамблеєю ООН від 4 грудня 1986 р. 41/128. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_301

29. Human Rights in International Law. Basic Texts. 3rd ed., Council of Europe Publishing, 2007. 679 p.

30. Brundtland Report of the World Commission on Environment and Development «Our Common Future» 1987. URL: http://www.urv.cat/media/upload/arxius/catedra-desenvolupament-sostenible/Declaracions%20VIP/1987_-_brundtland_report.pdf

31. Гончар О. М. Ефективність участі міст України в європейському русі за сталий розвиток / О. М. Гончар. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Сер.: Економічні науки*. № 6. С. 41-46.

32. Декларація та план виконання рішень Всесвітньої зустрічі на вищому рівні зі сталого розвитку. 26 серпня - 4 вересня 2002 року. Йоганнесбург, Південна Африка / Видання друге. Київ : ПРООН/МПВСР, 2007. 81 с.

33. Pavoni R. The sustainable development goals and international environmental law: normative value and challenges for implementation / 13 Veredas do Direito, Belo Horizonte. 2016. P. 13-60.

34. The Sustainable Development Goals Report 2018. URL: <https://unstats.un.org/sdgs/files/report/2018/TheSustainableDevelopmentGoalsReport2018.pdf>

Магновський І. Й.,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії та історії
держави і права
Одеського державного університету
внутрішніх справ

*Шевчук В. В.,
старша викладачка кафедри теорії
та історії держави і права
Одеського державного університету
внутрішніх справ*

*Березовенко Л. С.,
помічниця ректора з гендерної політики,
аспірантка кафедри теорії та історії держави і права
Одеського державного університету
внутрішніх справ*